

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

BUGU
Journal of Language and Education

2/4, 479-498

Makale Geliş Tarihi: 28.10.2021

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 08.12.2021

Peçenek, O. (2021). Hayretî dîvanı'nın edebî türler ve tarzlar açısından incelenmesi. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 2(4), 479-498. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.70>

HAYRETÎ DÎVANI'NIN EDEBÎ TÜRLER VE TARZLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Ogün PEÇENEK

Düzce Üniversitesi ogunpecenek@duzce.edu.tr ORCID

Öz

Klâsik Türk edebiyatı; kaynakları, geleneği ve birikimiyle oldukça zengin bir edebiyattır. Bu edebiyatı zenginliğe ulaştıran metinlerin anlam dünyasının yorumlanmasında edebî tür ve tarz bilgisinin gerekliliği göze çarpar. Metni yorumlarken yazarın metinde ne anlattığı (*tür*) ve nasıl anlattığı (*tarz*) bilgisine ulaşmak, dönemin edebî zevkini ve yazarın görüşünü tespit etmede büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Hayretî Dîvanı'nda 20 kaside, 36 musammat, 1 müstezad, 487 gazel ve 7 kıta bulunmaktadır. Çok sayıda tür ve tarzı barındıran eserde tespit edilen tür sayısı 8'dir. Bu türler; "bahâriye, maktel-i hüseyin/muharremiye, mersiye, naat, nevrûziye, sâkinâme, şehrengiz ve tevhî'tir. Tarz sayısı ise 15'tir. Bu tarzlar; "arzihâl/arzuhâl, bedduâ, duânâme/niyâznâme/ibtihâl, fahriye/fahriye-i ârifâne, firâknâme, hasbihâl, methiye/sitâyışnâme, mezemmet, nasihatnâme, şefâatnâme, şikâyetnâme, tarif tasvir, tazallüm ve tehli'l'dir. Bu çalışmanın, şairin edebî kişiliğinin tespitiyle birlikte klâsik Türk edebiyatı metin yorumlamalarına katkıda bulunması açısından önemli olduğu kanaati taşınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Klâsik Türk edebiyatı, Hayretî dîvanı, tür, tarz, şiir.

EXAMINATION OF THE DIVAN OF HAYRETÎ IN TERMS OF LITERARY GENRES AND STYLES

Abstract

Classical Turkish literature is a rich literature with its references, tradition and accumulation. In the interpretation of the meaning world of texts that lead to the richness of this literature, the need for knowledge of literary genre and style stands out. Achieving knowledge of what the author describes (genre) and how he describes (style) in the text when interpreting the text provides great convenience in determining the literary taste of the period and the author's opinion.

There are 20 qasids, 36 musammats, 1 mustezad, 487 ghazals and 7 continents in the Hayretî Dîvan, The number of species identified in the work, which contains a large number of genres and styles, is 8. The genre are "bahâriye, maktel-i hüseyin/muharremiye, mersiye, naat, nevrûziye, sâkinâme, şehrengiz and tevhit"s. The number of styles is 15. The styles are "arzihâl/arzuhâl, bedduâ, duânâme/niyâznâme/ibtihâl, fahriye/fahriye-i ârifâne,

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 2(4), 2021, 479-498, TÜRKİYE

fırâknâme, hasbihâl, methiye/sitâyîşnâme, mezemmet, nasihatnâme, şefâatnâme, şikâyetnâme, tarif, tasvir tazallüm ve tehlil"s. It is believed that this work is important in terms of contributing to the interpretation of the text of classical Turkish literature, as well as determining the literary personality of the poet.

Keywords: Classical Turkish literature, dîvan of Hayreti, genre, style, poem.

Ø. Giriş:

Klâsik Türk edebiyatı, yaklaşık altı asırlık geleneği, kaynakları ve birikimiyle zengin bir kültüre sahiptir. Bu zengin kültürün oluşmasında Osmanlı'daki halkın yaşayışı, hayata bakışı, felsefesi, gelenek ve göreneklerinin payı oldukça büyüktür. Osmanlı'nın kültür ve edebiyatını tanımak için başvurulması gereken ilk kaynaklar edebî metinlerdir. Bu noktada edebî metinlerin konusu (türü) ve bu konunun nasıl işlendiği (tarz) önem kazanmaktadır. Metin Akkuş konuyla ilgili eserinde "Edebi metinler bizlere bir hayal adamı olarak tanıtılan Osmanlı'nın gerçek yüzünün tanınmasına yardımcı olacak önemli kaynaklardan biridir. Osmanlı kültürünün anlaşılması ve tanınmasının sırrı da edebî türlerde ve tarzlarda; yani insanın kendini ifade tarzları ve sunuş biçimlerinde saklıdır" (Akkuş, 2007, s. 1) şeklinde ifade etmektedir.

Tür konusu henüz çözümlenmemiş bir problem olarak gözükmemektedir. "Klâsik Türk edebiyatında kaside ve mesnevinin şekil veya tür; halk edebiyatında varsağının tür, şekil ve makam; tekke edebiyatında ilahinin şekil tür ve makam olarak tanımlanması gibi, eserden esere farklılık gösteren uygulamalar bu kararsızlığın ifadesi olarak görülebilir" (Akkuş, 2007, s. 11). Bir eserin türünün ne olduğunu belirlemek için eseri tüm yönüyle değerlendirmek, anlatım biçimi ve içeriğini kavramak türün tespitinde fayda sağlayacaktır (Akkuş, 2007, s. 15).

Edebî metinlere yaklaşımda, metnin neyi-nasıl anlattığını belirlemek yazarın bakış açısına ve edebî zevkine dair yorumlar yapabilmeye imkân sunmakla birlikte çağın yaşayışı ve kültürü hakkında da birtakım tespitlerde bulunmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, metnin türünün ve yazarın anlatım tarzının belirlenmesi, klâsik edebiyatın zenginliğini kavrama ve bu zenginliği yorumlama açısından aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

16. yüzyıl klâsik Türk şiirinin olgunlaştığı bir dönemdir. Bu dönem şairleri önemli eserler kaleme almış, klâsik Türk şiir geleneğine katkıda bulunmuşlardır. Bu şairlerden biri de Hayretî'dir. Vardar Yenicesi'nde doğan Hayretî'nin asıl adı Mehmed'tir. Mutasavvıf bir şairdir. Mezhebini "Caferî-mezheb safâyî canlarız" diyerek açıklar. Onun Caferî ve Alevî olduğu bilgisini Âşık Çelebi ile Latîfî de verir. Şair, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve On İki İmam'ı övmekle beraber Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a da hürmet duyar. Bu husus Rumeli'de yetişen Bektaşî şairlerinin çoğunda görülmektedir. Hayretî samimi ve sade üslubu sahiptir. Rindâne edası, zengin kelime hazinesi, çeşitli deyimler kullanması, mahallî tasvirlerle ve müşahhas unsurlara yer vermesiyle kayda değer bir şairdir. Hayretî'nin Dîvanı'ndan başka eserleri de bulunmaktadır¹. Dîvan, döneminde oldukça ilgi görmüştür. Eser, klasik tertibe uygun olarak tevhit ve naatla başlar. Yedi nüsha üzerinden yapılan tenkitli neşrinde 20 kaside, 35 musammat, bir müstезat, 487 gazel ve 7 kıta bulunmaktadır" (Tatçı, 1998, s. 61-62).

¹ Hayretî'nin Dîvanı dışında diğer eserleri şunlardır: **Belgrad Şehrengizi**: Uzun bir münâcâtla başlayan 261 beyitlik bu eser, çeşitli edebî sanatların ve söz oyunlarının hâkim olduğu bir üslûpla yazılmıştır. Manzumede şair, memdûh ve mahbûblarını tanıtmaya başlamadan önce yalnızlık ve kimsesizlikten şikâyet eder, ilâhî aşka müptelâ olamayışından yakınıır. **Yenice Şehrengizi**: Yetmiş üç beyitlik bu manzumede ise sadece mahbûb ve memdûhlar söz konusu edilir. Her iki şehrengizde de şehirlerin özellikleri ve sosyal yaşayış bakımından pek fazla bilgi yoktur. Bunlardan başka Fehmi Ethem Karatay Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Hazine, nu. 1137) bir mecmua içinde Hayretî'nin **Bahâristan**, **Nâme-i Hayretî** ve **Muhabbetnâme-i Hayretî** adlı üç mesnevisi bulunduğunu kaydetmektedir. Tatçı, M. (1998). Hayretî. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 17, s. 61-62). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çalışmada incelenen Dîvan ile ilgili kaside ve musammat sayısı hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Tatçı 20 kaside, 35 musammat olarak verirken metni tenkitli olarak çalışan Ali Yıldırım farklı nüshaları karşılaştırarak 21 kaside, 36 musammat olduğu bilgisini vermiştir (Yıldırım, 2015, s. 230). Eserle ilgili doktora tezi hazırlayan Selim Gök Dîvan'da 21 kaside, 487 gazel, 2 terkîb-i bent, 1 terci-i bent, 1 müsebbâ, 2 müseddes, 2 tahmis, 1 muhammes, 2 murabba, 7 kıta olduğunu aktarır. Ayrıca eserin giriş kısmında yer alan kasideler bölümünde verilen tevhidin murabba nazım şekli ile yazıldığını belirtir (Gök, 2017, s. 247).

Bu bilgiler neticesinde oluşan kanaat, Dîvan'da 20 kaside, 36 musammat, 487 gazel ve 7 kıta olduğu yönündedir. Çünkü Gök'ün de verdiği bilgiye göre ilk şiir bir murabba örneğidir. Şiir her ne kadar geleneğe uygun olarak tevhit ile başlasa da nazım şekli olarak murabbadır. Çünkü şiir bentlerden oluşmuştur. Her bentte dört mısra vardır. Her bendin sonunda *eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh* ifadesi tekrar eder. Bu nedenle murabba nazım şekli olarak musammatlar arasında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Netice itibarıyla de 36 musammat bilgisine ulaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada bu yöntem takip edilmiş ilk şiir “Murabba.1”, ikinci şiir de “Kaside.1” olarak değerlendirilmiştir.

Hayretî Dîvanı “bahâriye, maktel-i hüseyin/muharremiye, mersiye, naat, nevrûziye, sâkinâme, şehrengiz ve tevhît” gibi türlerle; “arzihâl/arzuhâl, bedduâ, duânâme/niyâznâme/ibtihâl, fahriye/fahriye-i ârifâne, firâknâme, hasbihâl, methiye/sitâyışnâme, mezemmet, nasihatnâme, şefâatnâme, şikâyetnâme, tarif, tasvir, tazallüm ve tehîl” gibi tarzlarla da oldukça geniş bir eserdir. Dolayısıyla Dîvanı tür ve tarz açısından incelemenin, Klâsik Türk edebiyatı yorumlamalarına zenginlik katacağı kanaati taşınmaktadır.

Tür ve tarz incelemelerinde bazı tür ve tarzların iç içe geçtiği belirlenmiştir. Şiirlerde hâkim üsluba göre tür ve tarz bazen bir arada bazen de ayrı ayrı verilmiştir. Mesela arzihâl ve hasbihâl tarz olarak birbirine çok yakındır ancak çalışmada bu iki tarz ayrı ele alınmıştır. Aynı tavır şikâyetnâme ve tazallüm üslubunda da sergilenmiştir. Dua ve niyaz kavramı da birbirlerine yakın anlamlar taşıdığı için bir arada kullanılmıştır. Ayrıca şairin bir şiirinde başlık olarak kullandığı ve niyaz ile aynı anlamı taşıyan ibtihâl kavramı da bu başlık içerisinde aktarılmıştır. Târif ve tasvir kavramı da iç içe geçen tarzlardandır. Ancak çalışmada oluşturulan kanaat neticesinde târif kişilerle ilgili şiirlerde, tasvir de mekânla ilgili şiirler de değerlendirilmiştir.

1. Hayretî Dîvanı'nın Edebî Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi:

2. Edebî Türler:

2.1. Bahâriye:

Kelime anlamı baharla ilgili demektir. Edebiyatta bahâriye, bahar tasvirlerine yer veren manzumelerdir. Konuyla ilgili kaynaklarda, tasvir üslubuyla hazırlanan giriş kısımlarında (*teşbîp*) bahar konusuna yer veren kasidelere bahâriye denmiştir. Bahâriyelerde bitki, ağaç, kuş, rüzgâr, su vb. terimlerin çağrışım dünyası; güzellik, canlılık, koku ve renk çevresinde oluşturulan imajlarla tabiat olayları dikkatlere sunulur (Akkuş, 2007, s. 25).

Dîvan'da 6 şiir bahâriye üslubuyla yazılmıştır². 37 beyit olan 11. kasidenin teşbîb bölümü (1-12) bahariye örneğidir. Şaire göre, baharla birlikte yemeye içmeye başlanmalıdır. Çünkü bu, mutluluk günlerinin olduğu bir zamandır. Gönle ferahlık veren bahar mevsimi gelince yeryüzündeki bitkilerin cümlesi yeniden hayat bulmuştur:

² Bahâriye türünün metindeki diğer örnekleri için bk. K.14/1-19; K.15/1-14,32-33; K.19/1-13; G.177.

'Ayş u nûş it geldi eyyâm-ı safâ-yı rûzgâr
Ya'nî açıldı bahâr-ı dil-güşâ-yı rûzgâr
Cümle ihyâ oldı emvât-ı nebâtât-ı zemîn
San dem-i 'Îsâ durur bâd-ı sabâ-yı rûzgâr
Her şecer kurdı çemende bir otağ-ı nîlgûn
Her gedâ oldı yine bir pâdişâ-yı rûzgâr (K.11/1-3)

2.2. Maktel-i Hüseyin/Muharremiye:

Maktel, cinayet yeri anlamındadır. Son halife Ali'nin oğlu Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anlatan bir mersiye çeşididir. Mersiye, kaybedilen bir varlığın arkasından duyulan üzüntüdür. İslâm peygamberinin torunu olan Hüseyin'in öldürülmesini konu edinen mersiyelerin çokça işlenmiş olması nedeniyle bağımsızlaşmış ve dini içerikli bir tür olarak *Maktelihüseyin* adıyla yaygınlaşmasını sağlamıştır (Akkuş, 2007, s. 136). Hz. Hüseyin'in şehit olmasının arkasından duyulan üzüntüyü ifade eden şiirler genel itibariyle mersiyedir. Ancak mersiye anaç bir türdür. Bundan dolayı da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle ilgili şiirler genel kabul olarak maktel-i hüseyin adını almışlardır.

Eserde bu türde yazılan 3 şiir tespit edilmiştir³. Örneğin; 3. kaside tamamıyla (1-35) maktel-i hüseyin türündedir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi anlatılır. Şiir, Hz. Hüseyin övgüsü ile başlar ve onun vefatından dolayı ayrılık acısı ile devam eder. Şiirin son kısmında da Hz. Hüseyin'i şehit edenlere lanet edilmektedir:

Ol ser ki kân-ı cevher-i sırr-ı hâh idi
Meydânda eyledün anı galtân yâ Hüseyin
Gerden ki bûsegâh-ı Resûl-i Hudâ idi
Çaldılar ana hançer-i bürrân yâ Hüseyin
Mâh-ı Muharrem irdi yakup dâğ-ı gam gönül
Kan akıdur bu dâde-i giryân yâ Hüseyin (K.3/6-8)

Edebiyat araştırmalarında maktellerin benzerlerine çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de muharremiyelerdir. Muharremiyeler aslında yılbaşı metinleridir. Muharrem ayından dolayı yılbaşını tebrik eden kasidelerdir. Kerbela vakası yani Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi muharrem ayına rast geldiğinden konuyla ilgili mersiyeler de bu adla değerlendirilir (Pala, 2011, s. 332). Ahmet Topal muharremiyeler ile ilgili çalışmasında bu türde yazılan şiirleri "makteller, yıl başı dolayısıyla tebrik konulu şiirler ve bunların dışında kalan fakat muharrem ayını konu edinen şiirler" olarak üç başlık altında tasnif etmiştir (Topal, 2007, s. 92).

Bu bakış açısıyla esere bakıldığında çalışmada maktel-i hüseyin olarak değerlendirilen 3. kaside aynı zamanda muharremiye örneğidir. Hz. Hüseyin'in muharrem ayında şehit edilmesi ve bundan dolayı duyulan üzüntü ifade edilir. Kaside de *ıyd* ifadesinin birçok beyitte geçmesi bu türü desteklemektedir. Çünkü Muharrem ayı yeni yılın ilk ayı olması ve on gün tutulan su

³ Maktel-i hüseyin türünün metindeki diğer örnekleri için bk. K.7/11-12; G.312.

orucunun bitmesi nedeniyle bir bayram gibi karşılanır⁴. Ayrıca hüznün bayrama dönmesi söz konusudur. Dolayısıyla 3. kaside bu özellikleriyle hem maktel hem de muharremiye örneği olarak düşünülebilir. Nitekim Ahmet Topal da çalışmasında bu kasideyi örnek vererek maktel başlığı altında muharremiye konulu kaside olduğuna değinmiştir (Topal, 2007, s. 92).

Koç gibi yine cân kuzısın eyledün revân
Iyd-i cihâd-ı ekbere kurbân yâ Hüseyin
Ol ser ki kân-ı cevher-i sırr-ı hâh idi
Meydânda eyledün anı galtân yâ Hüseyin

Gerden ki bûsegâh-ı Resûl-i Hudâ idi
Çaldılar ana hançer-i bürrân yâ Hüseyin

Mâh-ı Muharrem irdi yakup dâğ-ı gam gönül
Kan akıdur bu dâde-i giryân yâ Hüseyin (K.3/5-8)

2.3. Mersiye:

Ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek anlamındadır (Toprak, 2004, s. 215). İslâm edebiyatlarında bir kimsenin ölümünden dolayı duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak amacıyla ölen kişiyi över nitelikte yazılan şiirdir (Pala, 2011, s. 306). İnsan ölümleri çevresinde oluşmuş türler olmasına karşılık, savaşlarda kaybedilen yerleşimler (Şehir Mersiyeleri), kedi ve at gibi çok sevilen hayvanlar için yazılmış az sayıda örnekleri vardır (Akkuş, 2007, s. 153). Divan'da bu türde yazılmış 2 şiir mevcuttur⁵. Örneğin; 1. terki-i bendin tamamı (1-5) mersiye türüyle yazılmıştır. Şair, Memi Şah ve Mustafa'nın vefatlarından dolayı duyduğu üzüntüyü anlatır. Bu şiirde öncelikle bu şahıslar dünyada yaptıklarıyla övülmüş vefatı neticesinde oluşan üzüntü hâli aktarılmıştır:

Ey bî-vefâ felek hanı şeh Mustafâ kanı
Yâ n'eyledün Memi'yi o nûr-ı Hudâ kanı

Gözden tolundı gün gibi şâm olmadın henüz
Kıldı cihânı zulmet o şems-i duhâ kanı

Cân 'âlemi ki anlar ile idi müstenîr
Ol âfitâb n'oldı o bedr-i dücâ kanı (Terkib-i bent.1/4)

2.4. Naat:

Sözlük anlamı olarak iyi ve güzel şeyleri abartılı bir biçimde dile getirmek, nitelik anlamlarındadır. Fars ve Türk edebiyatlarında Resullullah'ı öven şiirlerin yaygın adı hâline gelmiştir (Çiçekler, 2016, s. 435-436). Klâsik Türk edebiyatında İslâm peygamberinin vasıflarıyla ilgili (*naatişerif*) yazılan şiirler genel olarak naat adını almakla birlikte dört halife (Hülefayıraşidin: *naatiçariyar*), Ali (*naatâli*), tarikat, din uluları ve veliler için yazılan övgü tarzındaki (*medh*) şiirler de naat olarak adlandırılmışlardır (Akkuş, 2007, s. 181).

⁴ Yılbaşı tebriği şeklinde bir kaside olan Vâsıf'ın III. Selim'e sunduğu muharremiyesinden bir beyit: "Sâl ü bahâr tev'em olup piş-gâhına/ Tebrike geldi ey şeh-i dâna mübâreki" Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

⁵ Mersiye türünün metindeki diğer örnekleri için bk. Murabba.15/1-11.

Eserde 2 şiir naat türünde yazılmıştır⁶. Örneğin; 1. kasidenin (1-18) beyitlerinde Hz. Peygamber'e ve dört halifeye övgü söz konusu edilmiştir. Şairin Hz. Peygamber dışında dört halifeye - Hz. Ali dışındaki halifelere de - övgüler sunması Şii inancına sahip olmadığının bir göstergesi durumundadır⁷. Naatte Hz. Peygamber, peygamberlerin ve evliyaların padişahı, iyilik çeşmesinin pınarı, iki dünyanın sultanı gibi özellikleriyle övülür:

Ey pâdişâh-ı her dü serâ şâh-ı enbiyâ

Vey hâdî-i Hudâ vü şehensâh-ı ağniyâ

Ser-rişte-i mürüvvet ü ser-çeşme-i kerem

Ser-defter-i nübüvvet ü ser-halka-i safâ

Sensin dü kevne şâh u şehensâh-ı ser-firâz

Ey enbiyâyâ server ü ser-hayl-i evliyâ (K.1/1-3)

2.5. Nevrûziye:

Nevrûz, Farsça kelime olup yeni gün anlamındadır. Miladi takvime göre 22 Mart'a denk gelir. Gece ve gündüzün eşit olduğu zamandır. Eski İran ve Türk kültürlerinde bahar başlangıcı ve yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Günümüzde İran'da ve Şiilerce bayram olarak kutlanmaktadır. Edebî terim olarak nevrûziye, nevrûz günü nedeniyle ilkbahara girişi müjdeleyen ve devlet adamlarına sunulmak üzere yazılan kutlama amacına yönelik manzumelerdir (Akkuş, 2007, s. 199-200).

Dîvan'da nevrûziye türünde yazılan 1 şiir söz konusudur. 12. kasidenin (1-17) arasındaki beyitler ihtimalle nevrûziye örneğidir. Kaside "ıyd" redifi üzerine kurulmuş ve kaside başlığı "ıydiyye" olarak adlandırılmıştır. Ancak kaside, redifi ve başlığı ile her ne kadar ıydiye türünü çağırırsa da ıyd kavramı bahar tasvirleriyle yapılmış ve bahara rastlamıştır. Dolayısıyla şairin nevrûzu da bir bayram olarak değerlendirmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Çünkü şair ıyd kelimesiyle herhangi bir dinî günü ifade ediyor olsaydı ona dair birtakım çağrışımlar kullanacaktı. Ancak şairin böyle bir tercihte bulunmaması, baharla birlikte ıyd kelimesini kullanmasından dolayı oluşan kanaat, şiirin nevrûziye olduğu yönündedir. Aşağıda örnek verilen beyitlerde, bülbül bayram vaktinde neşe ile ötmektedir. Yeme içme mevsimi gelmiş gül bahçesinde güller açılmıştır. Her yer türlü çiçeklerle süslenmiş durumdadır:

Bülbül hezâr şevk ile idüp nevâ-yı 'id

Saldı cihân içine sadâ-yı salâ-yı 'id

Geldi irişdi mevsim-i 'ayş u safâ diyü

Gül gibi güldi gülşen açıldı likâ-yı 'id

Şöyle tonandı dürlü şüküfeyle yer yüzi

Güyâ ki oldı cümle beyâbân fezâ-yı 'id (K.12/1-3)

⁶ Naat türünün metindeki diğer örnekleri için bk. Murabba. K.2/1-13; G.418.

⁷ Şair, 1.kaside de Hz. Peygamber'den sonra 4 halifeye övgüde bulunmuştur. Hz. Ebubekir dostluğu, Hz. Ömer adaleti, Hz. Osman güzel huyu ve Hz. Ali de ilmi ile övülür.

2.6. Sâkinâme:

Sâkî, kadeh sunan içki veren demektir. Klâsik edebiyatta gerçek ya da mecaz anlamıyla içki ve içki âleminin övüldüğü manzum eserlerin genel adıdır. Genellikle sâkinâmelerde tasavvufî bir âlem anlatılır. Felekten ve zamandan şikâyet ile konuya başlanır. Tabiat tasvirleri, sâkîden şarap istenmesi ile devam eder. Tasavvufî sâkinâmelerde sâkî (mürşîd), mey (ilâhî aşk), meyhane (tekke) dir (Pala, 2011, s. 388). Lamii Çelebi gibi bazı şairlerinde mesnevilerinde sâkinâme kaleme aldığı görülmektedir (Belenkuyu, 2019, s.294). Dîvan'da 8 şiir sâkinâme türünde yazılmıştır⁸. Örneğin; 15. kasidenin (29-31) beyitlerinde şair, bahar mevsiminin geldiğini vurgulayarak sâkiye seslenir. Mutluluk zamanı olduğunu, içki sunmasını ister. İçki içince gönüldeki tozlar gidecektir. Kadeh sürekli dönmelidir. Çünkü mutluluk zamandır ve gönülde kırıklık olmamalıdır:

Sâkiyâ câm-ı musaffâ sun safâ devrânıdır

Cân u dil âyînesinden sâf olup gitsün gubâr

Garka-i bahr-i gam olanlara olgıl dest-gîr

Sâkiyâ sîmîn ayağ ile iriş gel Hızr-vâr

Devr-i güldür durmasun devr eylesün sâğar müdâm

Mevsim-i şâdî durur n'eyler gönülde inkisâr (K.15/29-31)

2.7. Şehrengiz:

Kelime, karıştıran, koparan anlamındadır. Edebiyatta, bir şehir halkının yaşama biçimini, şehrin güzellikleri ve güzelleriyle birlikte güzel olarak tanımlanan meslek erbabını konu edinen şiir türüne verilen isimdir. Türk edebiyatında şehrengizlerin en çok yoğunlaştığı konu meslek erbabı aracılığıyla mesleklerin tanıtılmasıdır. Genellikle yâr, dilber gibi mâşuğu temsil eden isimlendirmelerle sunulan meslek erbabı çevresinde; ilgili mesleğin tüm çağrışımlarına yer verilerek şehir esnafı ve mesleki yapısı tanıtılmaya çalışılır. Konunun yoğunlaştığı esnaf çevresi, mesleği temsil eden yetenek sahibi genç erkeklerdir (Akkuş, 2007, s. 234). Dîvan'da 16 şiir şehrengiz üslubuyla yazılmıştır⁹. Örneğin; 19. murabbain tamamında (1-5) İlyas adlı bir güzelden bahsedilir. Onun boyu serv-i hıramandır. Dudağı can veren bir hurma meyvesi, kaşı tuğra gibidir. Ona benzer bir güzel cihana gelmemiştir:

Gümiş serv-i hırâmândur kad-i bâlâsı İlyâs'un

İrişmiş mîve-i cândur lebi hurmâsı İlyâs'un

Nişân-ı hüsn ü behcetdür kaşı tuğrâsı İlyâs'un

Cihâna gelmedi gelmez bu gün hemtâsı İlyâs'un (Murabba.19/1)

2.8. Tevhit:

Kelime anlamı birlemektir. Edebiyatta ise Tanrı'nın birliğini ve ululuğunu anlatan şiirlerdir. Genellikle kaside biçiminde yazılır ve kasidenin türlerinden biri olarak kabul edilir. Tevhitler, konularının kutsallığı nedeniyle divanların başında bulunur. Tevhitte Allah'ın büyüklüğü, isim ve sıfatları, kudreti vs. özellikler anlatılır (Pala, 2011, s. 454).

⁸ Sâkinâme türünün metindeki diğer örnekleri için bk. Murabba.5/1-7; G.88; G.90; G.202; G.317; G.318; G.443.

⁹ Şehrengiz türünün metindeki diğer örnekleri için bk. Murabba.9/1-3; Murabba.16/1-5; Murabba.17/1-7; Murabba.24/1-6; Murabba.25/1-13; G.100; G.234; G.235; G.236; G.238; G.313; G.314; G.315; G.322; G.464.

Metinde sadece ilk şiir tevhit türündedir. Eserde 1. şiirin bir kaside değil murabba örneği olduğuna çalışmanın “giriş” kısmında değinilmişti. Şair, kaside yerine murabba nazım şekli ile divanına başlasa da geleneğin bir örneğini teşkil edecek şekilde tevhit türünde şiirini kaleme almıştır. Bu murabba altı bentten oluşmaktadır. Her bent ise dört mısradır. Her bendin son mısraında Allah'ın birliğini vurgulayan kelime-i şehâdet “*eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh*” ifadesi kullanılmıştır. Şiirin bütününe bakıldığında tam bir tevhit geleneğinin özelliklerinin yansıtıldığını söylemek pek mümkün değildir. Ancak buna rağmen Hayretî, bu murabbada nasihat ve hasbihâl üslubuyla tevhit türünün bir özelliği olan Allah'ın birliğini vurgulamıştır. Eğer mutluluk iline sultan olmak istenirse kelime-i şehâdet bir an bile dilden düşmemelidir. Dünyaya Allah'ı bilmek için gelinmiştir ve zikirle yüce makama erişileceği söylenmiştir:

Eger dilersen olasin saâdet iline şâh

Hemîşe cünd-i hidâyet yanunca ola sipâh

Dilünden olmasun eksük dilâ meded her gâh

Makâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

Hudâyı bilmek için gelmişüz bu dünyâya

Aceb mi cehdümüz olursa zikr-i Mevlâya

İrişdürür bizi âhir makâm-ı a'lâya

Kemâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh (Murabba.1/1-2)

3. Edebî Tarzlar:

3.1. Arz-ı hâl/Arzuhâl:

Resmî bir makama içinde bulunulan hâli bildirme, çeşitli konulardaki şikâyetleri dile getirme vb. amaçlarla sunulan yazı veya dilekçeye arzihâl denir. Reâyanın dilekçeleri de arzihâl olarak isimlendirilmiştir. Arzihâller hitap, dua ve bitiş bölümlerinden ibarettir. Ana bölümde dilekçe sahibinin kendisini tanıttığı “ta'rîf-i nefis”, sahip olduğu vasıfları ifade ettiği “beyân-ı istihkak” ve isteklerini belirttiği “beyân-ı matlab” bölümü yer alır. Osmanlı döneminde arzihâl sunma hakkı yaygın şekilde kullanılmıştır. Padişahı başlatarak taşradaki küçük idareci ve makamlara kadar yetkili her makama arzihâl sunulmuştur. En etkili ve ilgi çekici arzihâller padişaha sunulanlardır (Batislam, 2008, s. 209-210).

Klâsik Türk edebiyatı şairlerinin divanlarında bulunan çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış arzihâller mevcuttur. Manzum arzihâllerde şairler içinde buldukları durumu ve isteklerini manzum olarak, mensur arzihâllerden daha sanatlı ve farklı bir biçimde ifade etmişlerdir (Batislam, 2008, s. 209-210). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere arzihâllerde şikâyetlerin yanında arzihâl sahibinin kendisini tanıtmayı, içinde bulunduğu durumu aktarması ve sahip olduğu vasıfları anlatması söz konusudur. Aynı zamanda arzihâl sahibinin istekleri de arzihâllerde yer almaktadır. Bu bakış açısıyla Dîvan incelendiğinde şairin birçok şiirinde içinde bulunduğu hâli arz etmesiyle birlikte mensup olduğu Alevî- Bektaşî geleneğinin vasıflarını da arz eder.

Eserde 8 şiirin arzihâl üslubuyla oluşturulduğu görülür¹⁰. Örneğin; 4. kasidede de yer alan “*ahval-i hod*” başlığı, şairin hâliyle ilgili bilgi vermektedir. Şair, kasidenin tamamında (1-18)

¹⁰ Arzihâl tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.5/1-12; Murabba.6/1-7; Murabba.7/1-7; Murabba.11/2-3; G.124; G.125; G.141; G.144.

mensup olduğu Alevî- Bektaşî geleneğinin hâllerini ve vasıflarını söylemektedir. Bu hâller özellikle harabatılık ve abdallık çevresinde anlatılır. Bu vasıflarla birlikte Allah'ın yüce makamında olduklarını, secde emrini yerini getirdiklerini, Firdevs cennetinde yer aldıklarını, bazen mescitte bazen de kilise de bulduklarını ifade etmektedir. Aynı şiirin devamında Hz. peygamberin ve onun halefleri olan On İki İmam'ın yolundan gittiklerini anlatır:

Sûretâ gerçi ki biz kaş göz temâşâsındayuz

Zâhidâ ma'nide Hakkun 'arş-ı a'lâsındayuz

Secde emrinde mu'ânid olmaz ısak âdeme

Biz Hudâ'nun bilmiş ol firdevs-i a'lâsındayuz

Küfr ile îmânı yeksân iden abdâllardanuz

Gâh mescidde gehî gebrün kilisâsındayuz (K.4/1-3)

3.2. Beddua/Tel'in:

Bir kimsenin başına kötü şeyler gelmesi niyetiyle yapılan duadır. Farsça'da kötü anlamında olan bed ile Arapça'da dileme anlamındaki dua kelimelerinden oluşan bir kavramdır (Çağrı, 1992, s. 297-298). Klâsik Türk şiirinde lanetlemeyi, bedduayı ele alan şiirler de söz konusudur. Bu şiirlerden biri de Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan şiirlerdir. Buna sebep olan Yezid'e ve onun taraftarlarına beddua edilir. Dîvan'da beddua tarzına ait tek örnek olan 3. kasideinin (24-27) beyitlerinde Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezid ve kavmi uğursuz olarak nitelenir ve onlara lanet edilir:

Hak'dan sana vü ceddüine oldukça çok selâm

Olsun Yezîde la'net-i Yezdân yâ Hüseyin

Dahi ol iki zâlîme la'net ki didiler

Birine Şîmr ü birine Mervân yâ Hüseyin (K.3/25-26)

3.3. Duanâme/Niyaznâme/İbtihâl:

Dua; çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek anlamındadır. Talep ve niyaz anlamında isim olarak da kullanılır. Duanın amacı insanın Allah'a hâlini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğundan dolayı dua kul ile Allah arasında bir diyalogtur (Cilacı, 1994, s. 529). Niyaz da dua ile benzer bir kavramdır. Niyaz; ihtiyacı olma, sevgi gösterisinde bulunma, dua etme, selâm, hürmet gibi anlamlara gelir. Tasavvufta da kulun muhtaç ve çaresiz olduğunun bilinciyle Mevlâsına yalvarıp yakarması, dua etmesidir (Uludağ, 2007, s. 165).

Görüldüğü üzere niyaz ve dua birbirlerinin yerine kullanılabilir şekilde yakın anlam taşırlar. Edebiyatta da şairler, şiirlerinde övdükleri kişilere dua ederler ve bir rica, bir isteğin göstergesi olarak da niyazda bulunurlar. 20 tane dua/niyaz örneği tespit edilen¹¹ eserin 1. terkiibi bendinin 5. bendinde yer alan “Ya Rab” gibi seslenme ifadeleri bu tarzın en net göstergelerindedir. Burada şair Allah'tan Hz. Peygamberin nuruyla nurlananların, evliyanın, Hak yolunda Kerbela'da şehit olanların ve devamında On İki İmam'ın nuruyla kendisinin haşr meydanında diriltilmesini istemektedir:

¹¹ Dua tarzının divan metnindeki diğer örnekleri için bk. K.7/13,14,18,20,29,31,32; K.8/82-85; K.9/36-40; K.10/37; K.11/35-37; K.12/40-42; K.13/42-44; K.14/37-39; K.20/30-33; Tahmis.1/4; Muhammes.2/1-4; Murabba.8/7; Murabba.20/1-7; Murabba.23/1-6; Murabba.25/6.

Yâ Rab bi-hakk-ı pertev-i envâr-ı Mustafâ

Yâ Rab bi-hakk-ı meşreb-i sultân-ı evliyâ

Yâ Rab bi-hakk-ı ân şeh-i mesmûm-ı râh-ı Hak

Yâ Rab bi-hakk-ı şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ

Yâ Rab bi-hakk-ı 'Askerî vü Sâhibü'z-zamân

Eyler niyâz yüz tutuban Hayretî sana

Hâşr it yarın sen anları evlâd-ı Şâh ile

Olsun münîr cânları nûr-ı İlâh ile (Terkib-i Bent.1/5:1-2;8-9)

Eserde dua/niyaz kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılan bir adlandırmada *ibtihâl*dir. İbtihâl, *yalvarıp*, *yakarma*, *tazarru*, *niyaz* anlamlarındadır. Dolayısıyla bu kavramı da tanıtmak açısından çalışmada niyaz başlığıyla birlikte verilmiştir. Dîvân'da bu tarzı içeren şiirin başlığı "Der-Tazarrû' u İbtihâl be-Dilber-i Hod" şeklindedir. Bu şiirde ibtihâl kavramının özelliği olarak sevgilinin güzelliği vurgulanmakla birlikte ona yalvarma da söz konusudur. Şair, sevgiliye niyazda bulunarak kendisine sıkıntı verip ağlatmamasını, günahını ortaya çıkarıp kanını yerlere dökmemesini, zulmü de bırakmasını istemektedir:

Cevr idüp ağlatma bu çeşm-i dîr-efşânum benüm

Bî-günâham dökme lutf it yerlere kanum benüm

Zulmi ko 'adl eyle gel devletlü sultânnum benüm

Hây 'ömrüm hâsılı sultân Süleymânnum benüm (Murabba.20/1)

3.4. Fahriye/Fahriye-i ârifâne:

Fahr, övünme karşılığında kullanılan bir kelimedir. Klâsik edebiyatta da fahriye, övünme büyüklenme anlamındaki fahr kelimesinden gelir ve edebî eserde sanatkârın kendini övdüğü kısımdır. Ayrıca şairlerin sahip olduğu sanatının yanında kendi fazilet ve üstünlüklerini de övmek amacıyla kaside şeklinde yazdıkları müstakil manzumelere de fahriye denilmiştir (Üzgör, 1995, s. 97-98). Dîvân'da 4 şiir fahriye üslubuyla oluşturulmuştur¹². Örneğin; 10. kasidenin (31-33) beyitlerinde şair, kılıç imgesi üzerinden kendini över. Kılıcın topuzdan üstün olduğunu anlatır ve şair de kılıç gibi yararlıdır. Ayrıca kendini söz meydanının pehlivanı olarak nitelemekle birlikte şiirlerini de övmektedir:

Her ne denlü ferbih ise bozdoğanın yeğ durur

Hayretî gibi yarardur gerçi lâğardur:zayıf kılıç

Şimdilik bir pehlevânyam suhan meydânının

Dost u düşmân içre destümde mukarrerdür kılıç

Şöyle saflar bağladı ebyât-ı şî'rüm gúyiyâ

Ellerinde şol dilâverler gibi vardur kılıç (K.10/31-33)

¹² Fahriye/fahriye-i ârifâne tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.4/1-9; Murabba.2/1-13.

Şair, kendini övmesi dışında bir grubun üstün meziyetlerini anlatarak da övünme unsurunu kullanmıştır. Şairin davranışını onayladığı gruplarda bu tavır söz konusu olabilmektedir. Âşık/rint/ârif tiplerinin çevresinde oluşan anlatılarda şair bu grubun temsilcisi olarak hareket eder ve rint-zahit, âşık-sofu karşılaştırmalarıyla kendi grubunu yüceltir (Akkuş, 2007, s. 68). Dolayısıyla *fahriye-i ârifâne* tarzı ön plana çıkar. Bu tarza örnek olarak 5. kasidenin ilk üç beyti (1-3) verilebilir. Şair, mensup olduğu grubun sözcüsü gibi hareket ederek kendilerini dünyadan soyutladıklarını, tevhit ehli olduklarını ve Hz. Muhammed'in yolundan gittiklerini söyleyerek bulunduğu grubu över:

Câna kalmaz biz fedâyî cânlaruz

Terk ü tecrîdüz fenâyî cânlaruz

Sôfi-i şeytân-siriştün 'akkıyuz

Ehl-i tevhîdüz Hudâyî cânlaruz

Kıblemüzdür vech-i pâki Ahmed'ün

Biz Muhammed Mustafâyî cânlaruz (K.5/1-3)

3.5. Firaknâme/Firkatnâme/Hasretnâme:

Ayrılık acısı, inleme, ele geçirilemeyen bir şey için üzülmeye anlamındadır. Divan şiirinde hicran da aynı anlamda kullanılır. Âşığın en büyük dert kaynağı hasrettir. Âşık, ayrılık yerine sevgilinin cefasını tercih eder. Sevgilinin yüzü, dudağı, saçları, dişleri, mahallesi, ayağının toprağı vs. birer hasret sebebidir. Divan şairleri bunun gibi birçok yönden hicran ve hasreti söz konusu etmişlerdir. Hicr, ayrılık, firkat, firâk gibi kelimeler ile de hasreti anlatmışlardır (Pala, 2011, s. 195). Dolayısıyla firkatnâmeler, ayrılık konulu, hasret içeren ve kavuşmayı arzu eden şiirleri ele alan anlatım tarzıdır. Mersiyenin en belirgin üslubudur. Bu tarzın işlendiği metinlerde ayrılık acısı dile getirilir.

Eserde 8 şiirde firkatnâme tarzı söz konusudur¹³. Örneğin; 8. kasidenin (53-81) beyitleri arasında bu tarz hâkimdir. Şair, bu beyitlerde övdüğü kişinin ölümünden duyduğu üzüntüyü hikâyeleştirerek anlatmaktadır. Onun vefat ederek sonsuzluk mülküne gittiğini, bir hüma kuşu olduğunu ve ölümünden sonra kanadı kırık bir şekilde hasretle feryat ettiğini söyler:

Cân atup mülk-i bakâya rihlet itdi gördi kim

Kimseye dârü'l-fenâ olmazmış âhir pâydâr

Bir hüma idi havâ-yı kudse pervâz itdi ol

Biz şikeste-bâl kalduk hasret ile hâr u zâr (K.8/55-56)

3.6. Hasbihâl:

Görüşüp, dertleşme, sohbet tarzında konuşma anlamındadır. Edebiyatta, şairin kendi hâlimden söz etmesiyle birlikte samimi bir sohbet ortamını ve hâl-hatır sorma tavrını anlatan metinlerdir. Bu tarzda şair, ikinci şahıslarla konuşabildiği gibi teşhis yoluyla rüzgâr, felek vb. varlıklarla da konuşabilir. Şairler bu tarzda kendi hâlini anlatır, şikâyetlerini söyler, hâlimden dert yanar (Akkuş, 2007, s. 91).

¹³Firkatnâme tarzının divan metnindeki diğer örnekleri için bk. K.3/5-23; Terki-i bent.1/3-4; Terci-i Bent.1/1,3,5; Tahmis.1/1-3; Murabba.12/1-7; Murabba.13/1-5; Murabba.15/1-10.

Eserde hasbihâl tarzında yazılmış 16 şiir mevcuttur¹⁴. Örneğin; 6. kasidenin tamamında hâkim olan üslup hasbihâldir. Aşkın hâlleri bir başkasıyla sohbet ediyormuş gibi anlatılır. Aşkın gül bahçesi can bülbülünün menzildir. Aşkın ateşi âşığın bütün vücudunu yakıp kül etmektedir:

Oldı çün cân bülbülünün menzili güzâr-ı 'ışk

Cümleten eczâmı yandurdı kül itdi nâr-ı 'ışk

Bî-tekellûf dil akup su gibi gitdi kendüden

Gördi çün mir'ât-ı hüsn-i yârda didâr-ı 'ışk (K.6/1-2)

3.7. Methiye/Sitâyişnâme:

Övme, övgü anlamındadır. Edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılardır. Kasideler genelde bir kimseyi veya bir şeyi övme amacıyla yazıldığından dolayı methiye adıyla da anılmaya başlanmıştır. Ayrıca methiye, kasidelerde bir bölüm adıdır. Methiyeler din büyükleri, padişah, vezir vs. devletin ileri gelenleri adına yazılır (Pala, 2011, s. 301). Hayretî'nin eserinde 24 şiir methiye üslubuyla yazılmıştır¹⁵. Aşağıdaki beyitlerde övülen kişi gaziliği, şöhreti ve aslana benzerliği ile yüceltilmiştir:

Bir gâzî beğdür ol ki şeh-i çarh-ı çârümîn

Yüz sürmek ile işigine eyler iftihâr

Bir nâmverdür ol ki soyup câh u mansıbın

Kul oldı geldi kapısına niçe nâmdâr

Bir şîr-i nerdür ol ki olıcak dem-i neberd

Rûbeh degül yanında anun bebr-i rüzgâr (K.13/18-20)

Sitâyişnâmeler de birini övmek maksadıyla yazılan manzumedir (Pala, 2011, s. 406). Dolayısıyla methiye ile aynı tarzı ifade etmektedir. Eserde 14. murabbada “Ender Sitayiş-i Dü Mahbûb” başlığı bulunur. İki sevgiliye övgü anlamındadır. Şiirde bu iki sevgili padişahdır. Yanakları gül yaprağından taze, uzun boylu ve güzellik elbiselerinin benzeri yoktur:

Birinin ruhları gül-berg-i terden tâzedür

Birisi bir serv-kaddür meyli dâyim nâzadur

Hil'at-i hüsnî ikisinün de bir endâzedür

Birbirinden nâzenin iki büt-i tannâz dur (Murabba.14/4)

Dîvan'da ayrıca “On İki İmam” övgüsünün de çok sayıda olması dikkat çekicidir. Bu durum şairin Alevî-Bektaşî kişiliği ile ilgili olarak açıklanabilir. On İki İmam genel itibarıyla Hz. Ali'nin bıraktığı yolu takip etmesi, ilimleri, cömertlikleri, sofuluğu, kâmil insan olmalarıyla övülmektedir. 2. kasidenin (14-22), 4. kasidenin (10-18), 5. kasidenin (4-12), 7. kasidenin (16-28) beyitlerinde birbirine benzer On İki İmam övgüsü görülmektedir:

¹⁴Hasbihâl tarzının divan metnindeki diğer örnekleri için diğer örnekleri için bk. Murabba.1/5-6; K.16/1-30; K.17/1-15; K.20/1-19; Tahmis.1/6-7; Muhammes.1/3,6-7; Murabba.9/5; Murabba.12/3-4; Murabba.16/1-5; Murabba.17/1-7; G.31; G.195; G.196; G.197; G.247.

¹⁵Medhiye tarzının metnindeki diğer örnekleri için bk. K.1/1-18; K.3/1-5; K.7/1-10; K.8/48-52; K.9/16-33; K.10/12-30; K.11/26-34; K.12/25-37; K.13/18-40; K.14/26-31; K.15/15-28; K.19/20-24; Terkiib-i Bent.1/2; Muhammes.1/2; Muhammes.2/2-3,6-14; Murabba.14/1-5; Murabba.18/1-5; Murabba.19/1-5; Murabba.19/2,4.

Zeynü'l-ibâd hakkı ki 'abdi olan anun

'Âlemde oldu başına sultân yâ 'Alî

Dahi İmâm Bâkır-ı kâmil hakı ki zer

Yanında idi hâk ile yeksân yâ 'Alî (K.2/17-18)

3.8. Mezemmet:

Mezemmet kelimesi Arapça “zem” kökünden türemektedir. Zem ise bir kimseyi kötü veya çirkin bir niteliğiyle anıp onu yerme, kınama anlamında ahlâk terimidir. Aynı kökten türeyen mezemmet de yerme, yergi anlamlarındadır. Hecv, hica, istihfâf, ayb gibi kelimeler de mezemmet ile yakın anlamlar taşır. Öte yandan birçok ayette günah ve inkârlarını ısrarla sürdüren, Müslümanlara düşmanlık besleyen insanlar veya topluluklar yerilip kınanmıştır (Çağrı, 2013, s. 233-235). Dolayısıyla mezemmet kavramında bir kişiyi veya bir topluluğu kötü davranışlardan ötürü ayıplayıp kınamak söz konusudur

Edebiyatta da özellikle rint anlayışını benimseyen şairlerin zahidi ayıpladıkları, bunun dışında münkirlerin de kınandıklarını içeren şiirlere rastlanılmaktadır. Dahası şehirlerin dahi zem edildiği şiirlerin yazıldığı görülür¹⁶. Bundan dolayı bu konunun ele alındığı şiirlere mezemmet tarzı önerilebilir. Divanda muhammes nazım şekliyle oluşturulan şiirde 4 ve 5. bentlerin mezemmet tarzında yazıldığı kanaati taşınmaktadır. Bu şiirlerde şair, münkiri inkârından, zahidi de riya ve ikiyüzlü oluşundan dolayı ayıplayıp kötülemektedir:

Çün ahsen-i takvîme nâ-hak dir imiş münkir

'Âşıklara ta'n eyler kûr u ker imiş münkir

Mahbûb temâşâsın men' eyler imiş münkir

İnsâf id e bi'llâhi özge har imiş münkir

Kör gözlerinin nûrı yohdur göremez anı

Zihninde riyâ olsa gelmez bu yola zâhid

Sanma bu 'amellerle firdevs bula zâhid

Didâr safâsından bî-behre ola zâhid

Sen hüsn-i dil-ârâdan göz yumsa n'ola zâhid

Huffâş gözi görmez hurşîd-i dirahşânı (Muhammes.1/4-5)

3.9. Nasihatnâme:

Nasihat, başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba, verilen öğüt anlamındadır (Çağrı, 2006, s. 408-409). Edebiyatımızda nasihatnâme ise öğüt verici özellikte yazılan didaktik metinlerdir. Nasihatnâmeler genellikle mesnevi ile yazılmıştır. Kaside ve musammat nazım şekilleriyle de yazıldığı görülmektedir (Pala, 2011, s. 350). Divan'da 10 şiir nasihat tarzında yazılmıştır¹⁷. Örneğin; 3. murabbaın tamamında (1-5) nasihat üslubu hâkimdir. Örnek verilen aşağıdaki bentte şair, dedesinin bir gün kendisine öğüt verdiğini, bu öğütünde yarın için dertlenmemesini, bulunduğu vakti değerlendirmesini nasihat ettiğini anlatır:

¹⁶ Kutlar, F.S. (2011) Klasik Türk şiirinde şehir hicivleri ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin Edirne kasidesi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6/2, 1-16.

¹⁷Nasihatnâme tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.8/10-11, 22-23; K.11/15-16; Muhammes.1/1; Murabba.1/1-4; Murabba.15/12; G.118; G.381; G.484.

Didi bir gün pend idüp bana dedem

Ey püser gel yarın için yime gam

İbn-i vakt ol virdün olsun dem-be-dem

Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem (Murabba.3/1)

3.10. Şefâatnâme:

Şefâat, bir kimsenin suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme anlamındadır. Terim olarak ise kıyamet vaktinde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmasıdır (Alıcı, 2010, s. 411-412). Edebî metinlerde İslam peygamberinin vafında yazılmış olan naatlerde dua içerikli bölümler şefâatnâme olarak düzenlenmiş olabilir. Naatlerde şair, kıyamet gününde kimsesiz ve çaresiz kalan müminin peygamberi aracılığıyla hatalarının bağışlanmasını, affına aracı olmasını dileyen ifadelerle yer verirler (Akkuş, 2007, s. 233).

Eserde 2 şiirin şefâatnâme tarzında yazıldığı görülür¹⁸. Örneğin; naat türünde olan 1. kasidenin (19-21) beyitlerinde yüzü kara olan şair hâline ağlamaktadır ve şefâat suyu ile yüzünün yıkanmasını istemektedir:

Âb-ı şefâat ile yu yüzün karaların

Bu dört ulu sahâbe yüzi suyuna şehâ

Yüzüm karaların yuyamaz gözlerüm yaşı

Tağlar kadar günâha ne kılsun bu denlü mâ

Geldüm kapuna Hayretî'yem hâlüm ağlayu

Küyun gedâsıyam kamu ma'lûm mâcerâ (K.1/19-21)

3.11. Şikâyetnâme:

Şikâyet, sızlanma, yanıp yakınma anlamındadır. Edebî metinde yazarın ya da şairin kendinden olumsuz yönde söz etme tavrını ifade eder. Şair doğrudan kendinden bahsedebilir ya da benliğini ikinci ve üçüncü şahısların arkasına saklayarak da ifade edebilir. Bu hâliyle anlatıcı, tasvir ettiği şahsı mazlum, ihtiyaç sahibi, zavallı olarak övdüğü şahsa takdim eder. Bu tavırda şairin üstünlüğü değil; acizliği ve ihtiyaç sahibi oluşu vurgulanır (Akkuş, 2007, s. 252). Divan'da 10 şiirde şikâyetname tarzı söz konusu edilmiştir¹⁹. Örneğin; 18. kasidenin tamamında (1-16) felekten şikâyet söz konusudur. Bu kaside de felek, yedi başlı ejderha, zehirli bir yılan, hilekâr gibi olumsuz sıfatlarla tasvir edilir. Şair ayrıca feleğin herkese gül sunup kendisine diken vermesinden, ağyarlığından ve gözüne karanlık indirmesinden dolayı şikâyette bulunur:

¹⁸Şefâatnâme tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.3/30-35.

¹⁹Şikâyetnâme tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.8/1-9; Terki-i Bent.1/1; Terki-i Bent.1/4; Terki-i Bent.2/1-5; Müseddes.2/1-5; Tahmis.1/5; Murabba.10/1-4; Murabba.11/1; Murabba.13/7.

Görmemişdür kimse senden şemme-i bûy-ı vefâ

Gerçi geh reyhân satarsın halka geh 'attârsın

Kime gül sundunsa sundun bana virdün hâr-ı gam

Kime yâr oldunsa oldun bana sen ağıyârsın

Kurdun evvel başum üzre bir gök atlas teng târ

Âkıbet başuma teng oldun gözüme târsın (K.18/6-8)

3.12. Tarif:

Sözlükte tanıtmak, belirtmek, bildirmek şeklindedir. Mantık, usul ve kelâm âlimleri “kendisinin bilinmesi başka bir şeyin bilgisini gerektiren söz” anlamında kullanırlar (Türker, 2011, s. 28). Tür ve tarz ile ilgili yapılan çalışmalarda tarif, tasvir, tavsif yakın anlamlar taşıdıklarından dolayı birbirlerinin yerine kullanılabilirdiği görülmektedir. Bu çalışmada tasvir ve tarif kavramları farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Kavram karışıklığına yol açmaması ve sınıflandırma yapılabilmesi açısından bu çalışmada tarif; sevgilinin/dostun/güzelin fiziksel özelliklerini açıklamak; tasvir de bir şehrin, bir mekânın fiziki öğelerini betimlemek için tercih edilmiştir. Bu nedenle tür ve tarz çalışmalarında tarif tarzı araştırmacılar açısından öneri mahiyetindedir.

Ayrıca eserde “murabba 9, 16, 19, 24” gibi şiirlerde “*târif*” başlığının kullanılması tarifi tarzlar arasında değerlendirebileceğine dair kanaatleri kuvvetlendirmektedir. Dîvan’da 16 şiirde tarifnâme üslubu görülmektedir²⁰. Örneğin; 19. murabbam bütün bentlerinde güzellerden/dostlardan biri olan İlyas’ın tarifine rastlanılmaktadır. Şiirin başlığı da bu yöndeki kanaatleri destekler niteliktedir. Başlık, “*Der-Ta’rif-i Mahbûb-ı Hod*” şeklinde olup “sevgilinin tarifine dair” anlamı taşımaktadır. İlyas’ın boyu uzun ve gümüş renkli bir servi ağacı gibidir. Dudağı can veren bir meyve, kaşı tuğradır. Onun gibi bir benzeri cihana gelmemiştir ve bir daha da gelmez diye tarif edilmektedir:

Gümiş serv-i hırâmândur kad-i bâlâsı İlyâs'un

İrişmiş mîve-i cândur lebi hurmâsı İlyâs'un

Nişân-ı hüsn ü behcetdür kaşı tuğrâsı İlyâs'un

Cihâna gelmedi gelmez bu gün hemtâsı İlyâs'un (Murabba.19/1)

3.13. Tasvir:

Bir şeyi söz veya yazıyla anlatmadır. Anlatıma dayalı eserlerde şahıslar, varlıklar, mekânlar ve nesnelere tasvir edilir. Klâsik Türk edebiyatında tasvir, bir anlatım tarzında ad olarak çok kullanılmamakla birlikte uygulamalı metinlerde sıklıkla yer alan bir üsluptur. Tasvirî metinler genellikle kasidelerin giriş bölümlerinde yer almakla birlikte giriş bölümü sayılan nesib veya teşbib de tasvir ağırlıklıdır (Akkuş, 2007, s. 248). Şairler asıl konuya geçmeden önce burada mevsimlere ait çeşitli tabiat manzaralarını, ramazan ve bayramları, savaşları, atları, devlet büyükleri tarafından yaptırılan köşkleri, İstanbul veya Bağdat gibi bir şehri tasvir ederler (Kahraman, 2011, s. 136). Bu bilgilerden hareketle tasvir şahıslar hakkında olabildiği gibi daha çok mekân, eşya ve olaylar üzerinedir.

²⁰Tarif tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.19/14-19; Murabba.6/1-7; Murabba.7/1-7; Murabba.8/1-7; Murabba.9/1-3; Murabba.16/4; Murabba.18/1-5; Murabba.19/1-5; Murabba.21/2-3; Murabba.22/1-5; Murabba.24/1-5; Murabba.25/6-12; G.195; G.196; G.197.

Türk edebiyatı literatürüne modern anlamıyla tasvir kavramının girişi XIX. yüzyılda edebiyatta başlayan Batılılaşma süreci içindedir (Kahraman, 2011, s. 136). Tasvir kelimesine divanlarda pek rastlanılmamaktadır (Kınay, 2016, s. 269). Tasvirin benzeri olarak tarif kelimesinin kullanımları söz konusudur. Örneğin; eserde 8. murabba da şiirin başlığı “*Der-Ta'rif-i Meclis*” şeklindedir. Bu şiirde başlık tarif olmasıyla birlikte aslında meclis tasvir edilmiştir. Tür ve tarz ile ilgili yapılan çalışmalarda tarz olarak değerlendirilen “tasvir” başlıklarında nesnelere, mekânların, olayların, mevsimlerin vs. tasviri görülmektedir (Aykanat, 2013, s. 63; Kınay, 2016, s. 269; Çalka, 2014, s. 430).

Netice itibarıyla bu bilgiler ışığında Dîvan incelendiğinde 9 şiirin tasvir üslubuyla oluşturulduğu görülür²¹. Örneğin; 25. murabbanın ilk 2 bendinde tasvir üslubu hâkimdir. Belgrad şehrinin tasviri yapılmıştır. Şair, şehri cennete benzetir. Ayrıca taşı Bedahşan, ırmağı kevser, suyu selsebildir:

Tası la'l-i Bedahşân toprağı san misk ü 'anberdür

Suyı yâ Selsebîl ırmağıdır yâ Âb-ı Kevserdür

İçinde âdemi ekser perî yüzlü meleklerdür

Nazîrin görmedüm yârân bu şehr-i cennet-âsânun (Murabba.25/2)

3.14. Tazallüm:

Hâlınden şikâyet etme, izhâr etme, mazlumiyet etme anlamlarındadır (Sami 1900: 413)²². Sanatkârın güçsüzlüğünü, zavallılığını ifade eden ve fahriyenin zıddı olarak kabul edilebilecek anlatım tarzıdır. Şikâyetnâmelerde her türlü durumdan şikâyet olabilirken tazallüm de ise daha çok kişisel bir yakınma hâli vardır. Şairin bu üslupta kendini küçümsemesi, bir yetkiliye seslenmesi ve yalvarması da söz konusu olabilmektedir.

Eserde tazallüm üslubuyla yazılan 12 şiir bulunmaktadır²³. 2. kasidenin (23-27) beyitleri tazallüm üslubuyla oluşturulmuştur. Dert, kebab gibi kelimeler şairin sızlandığı hakkında bilgi verir. Şair bu beyitlerden önce Hz. Ali ve On İki İmam'ı övmüş; övdüğü din büyüklerine de hâlini ve yakınmalarını aktarmıştır. Şairin hâli haraptır, ayaklara düşmüştür; derdine derman arzu eder:

Hâlüm harâb u dîde pür-âb u ciğer kebâb

Dil cevr-i rûzgâr ile vîrân yâ 'Alî

Düşdüm ayaklara demidür dest-gîrüm ol

Zulmetde kaldum ol bana bürhân yâ 'Alî (K.2/24-25)

3.15. Tehlil:

Lâ ilâhe illallah cümle-i şerifesini telaffuz etme anlamındadır (Sami,1900, s. 455). Edebiyatta da tevhit türünde yazılan eserlerde tevhide vurgulamak amacıyla kullanılan ifade denilebilir. Eserde yer alan ilk şiirde her bendin sonunda şairin tehlil tarzıyla kelime-i şehadet “*eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh*”²⁴ ifadesini kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla şair her bendin

²¹ Tasvir tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.9/1-10; K.10/1-11; K.11/1-12; K.13/1-17; K.14/1-19; K.15/1-14; K.18/1-16; K.19/1-13.

²² Çağrı Yayınlarının bastığı bu eserde yayın yılı bulunmamaktadır. Müellifin kendi yazdığı tarih esas alınmıştır.

²³ Tazallüm tarzının metindeki diğer örnekleri için bk. K.9/11-15; K.11/17-25; K.12/20-24/38-39; K.13/1-17; K.14/20-25/32-36; K.20/20-29; Müsebba.1/1-5; Müseddes.1/1-5; Murabba.18/1,4-5.

²⁴ Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur.

sonunda kelime-i şehadeti zikretmiş ve tehlile yer vermiştir. Aşağıda örnekleri verilen murabbain 1. ve 2. bendinde mutluluk iline sultan olmak istenirse kişinin dilinden bir an bile kelime-i şehadeti eksik etmemesi gerektiği vurgulanır:

Eger dilersen olasin saâdet iline şâh

Hemişe cünd-i hidâyet yanunca ola sipâh

Dilünden olmasun eksük dilâ meded her gâh

Makâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh

Eger dilersen olasin cihânda ber-hordâr

Gıdâ-yı rûhun ola mîve-i cinân her bâr

Gönül fezasına dik turma ey birâder var

Nihâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa 'llâh (Murabba.1/1-2)

4. Sonuç:

Hayretî, klâsik Türk şiirinin olgunlaştığı 16. yüzyılda eser veren önemli şairlerden biridir. Çalışmamıza konu olan Dîvanı, tür ve tarz açısından oldukça zengindir. Eserde 8 tür, 15 tarz mevcuttur. En çok kullanılan tür şehrengiz, tarz ise methiyedir. Dîvan'da yer alan türler, *bahâriye*, *maktel-i hüseyin/muharremiye*, *mersiye*, *naat*, *nevrûziye*, *sâkînâme şehrengiz* ve *tevhitir*. Tarzlar ise *arzhâl*, *beddua*, *duanâme/niyaznâme*, *fahriye-i ârifâne*, *firaknâme*, *hasbihâl*, *methiye/sitâyışnâme*, *mezemmet*, *nasihat*, *şefâatname*, *şikâyetnâme*, *tazallüm*, *tarif*, *tasvir* ve *tehlildir*.

Şair bahariye türünü genellikle kasidelerin teşbib adı verilen giriş kısmında kullanmıştır. Bu türde yazılan şiirler baharın gelişini müjdeleyen, baharı tasvir eden şiirlerdir. Maktel-i hüseyin/muharremiye türünde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ve muharrem ayının gelişi ile kutlanılan bayrama değinilmiştir. Şairin bu türü kullanması onun Alevî-Bektâşî kişiliğinin göstergesi durumundadır. Mersiyede şairin Memi Şah ve Mustafa gibi sevdiği kişilerin ölümünden dolayı duyduğu üzüntü anlatılmış, naatte Hz. Peygamber, dört halife sevgisi dile getirilmiştir. Şairin Hz. Ali birlikte diğer halifelere de övgüde bulunması Balkan şairlerinde görülen bir özelliktir. Ayrıca bu tutum onun Şii olmadığına dair kanaatleri kuvvetlendirmektedir. Nevrûziyede baharın gelişi ve baharın bayram gibi karşılanması, sâkînâmede sohbet meclislerindeki eğlenceler konu edinilmiştir. Şehrengizde şehir ve dostların güzel yönleri tarif ve tasvir edilmiş, tevhitte de Allah'ın birliği anlatılmıştır.

Arzhâl tarzında şair kendisinin ve mensup olduğu Alevî-Bektâşî geleneğinin hâlini arz eder, bedduada ise Hz. Hüseyin'i Kerbela'da şehit edenlere lanet edilir. Fahriye de kendini fahriye-i ârifâne tarzında ise mensup olduğu harabatılığın ve abdallığın hâllerini över. Firaknâmede sevgiliden ayrılığı ve dostlarının vefatından dolayı duyduğu hasret acısını dile getirmiştir. Hasbihalde bazen kendisiyle bazen de bir başkasıyla konuşuyormuşçasına aşkın veya dünyanın hâllerini anlatmıştır. Methiyede din ve devlet büyükleri, sevgili ve güzeller övülmüş, mezemmette münkir ve zahit ayıplanıp kınanmıştır. Dua/niyazda ise din ve devlet büyükleri ile birlikte güzellere dualar edilmiştir. Nasihatte, Allah'ın birliğine göre hareket edilmesi, dünyaya ehemmiyet verilmemesi söylenir. Şefâatnâmede Hz. Peygamber, Hz. Ali veya On İki İmam'dan şefâat beklenir. Şikâyette ise dünyanın hâllerinden ve bazen de sevgiliden şikâyet edilir. Tarifte, sevgili veya güzellerin tarifi yapılır. Tasvirde şehir ve meclis

ile ilgili betimlemeler görülür. Tazallüm de şair kendi hâlini yakınlıkla övdüğü kişilere anlatmıştır. Tehlilde Allah'ın birliği “eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh” ifadesiyle dile getirilmiştir.

Netice itibarıyla bu çalışmanın tür ve tarz konusuna dair literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Dîvan'daki tür ve tarzların tespiti metnin kimliğini belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Bununla birlikte dönemin edebî zevkini, şairin edebî kişiliğini, eğilimlerini ve bununla ilgili dünya görüşlerini de yansıttığı belirlenmiştir. Bu tarz çalışmaların sayısının artması türe dair tespitleri belirlemede katkı sağlayacağı kanaati taşınmaktadır.

Kaynaklar

- Akkuş, M. (2007). *Klasik Türk şiirinin anlam dünyası edebî türler ve tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Alıcı, M. (2010). Şefaât. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 38, s. 411-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aykanat, T. (2013). Cevrî Dîvân'ı örnekçesinde edebî türler ve tarzların metin kurulumundaki rolü. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 50, 47-67.
- Batıslam, D. (2008). Divanlardaki manzum ‘arz-ı hâller. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(1), 209-218.
- Belenkuyu, B. (2019). Lâmiî Çelebi'nin mesnevilerinde sakınameler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1) 2019, 291-318.
- Cilacı, O. (1994). Dua. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 9, s. 529-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrıncı, M. (2006). Beddua. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 5, s. 297-298). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrıncı, M. (2006). Nasihat. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 32, s. 408-409). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrıncı, M. (2013). Zem. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 44, s. 233-235). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çalka, M. S. (2014). Tür ve tarz çeşitliliği açısından zengin bir divan: Süheylî Dîvânı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 423-450.
- Çiçekler, M. ve Yeniterzi, E. (2006). Naat. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 32, s. 435-436). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gök, S. (2017). *Hayretî divanı sözlüğü (Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kahraman, A. (2011). Tasvir. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 40, s. 136-138). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kınay, N. (2016). Edebî türler ve tarzlar bağlamında Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisi üzerine bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 257-270

- Kutlar, F. S. (2011) Klasik Türk şiirinde şehir hicivleri ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin Edirne kasidesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 1-16.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sami, Ş. (Yayın yılı yok). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Tatçı, M. (1998). Hayretî. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 17, s. 61-62). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topal, A. (2007). Klasik Türk edebiyatında Muharrem Ayı etrafında yazılan şiirler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 89-104.
- Toprak, M. F. (2004). Mersiye. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 29, s. 215-217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türker, Ö. (2011). Târif. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 40, s. 28). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2007). Niyaz. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C 33, s. 165-166). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üzgör, T. (1995). Fahriyye. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*, (C 12, s. 97-98). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A. (2015). Tenkitli bir divana dipnotlarından bakmak Hayretî divanı örneği. *Journal of Turkish Language and Literature*, 1, 229-236.

Extended Abstract

Classical Turkish literature has a rich culture with its tradition, resources and accumulation of about six centuries. The share of the life, outlook on life, philosophy, traditions and customs of the people in the Ottoman Empire in the formation of this rich culture is quite large. Literary texts are the first sources that should be applied to get to know the culture and literature of the Ottoman Empire. At this point, the subject (genre) of literary texts and how this topic is handled (style) become important.

Discussions of concepts related to the genre are ongoing. For example, in classical Turkish literature, the definition of mesnevi as a shape or type; in tekke literature, the definition of a hymn as a shape, genre or tune can be seen as an expression of this ambivalence. Likewise, similar problems related to the genre in discussions such as whether the story contained in the tradition of classical literature continues as a genre, meets the novel today, and is closer to the genre called story or short story. A novel can be included in a genre such as letters, poetry, etc. Therefore, along with the question of “what is being told”, which is the focus of the text, the question of “how is it being told” is another important issue that should be focused on. Therefore, in the approach to a text, the main criteria for evaluating a text should be set out very well.

In the approach to literary texts, determining what-how the text describes provides the opportunity to make comments on the author's point of view and literary taste, but also contributes to making some determinations about the life and culture of the era. In particular, it is considered that it will be enlightening to determine the genre of the text and the author's style of narration, to understand the richness of classical literature and to interpret this richness.

The 16th century is a period in which classical Turkish poetry ripened. Poets of this period wrote important works and contributed to the classical Turkish poetry tradition. One of these poets is Hayreti. He is a sufi poet. He has a sincere and unsophisticated style. He is a remarkable poet with her rindane tone, rich vocabulary, using various idioms, and giving place to local descriptions and concrete elements. The poet has a Divan. The work begins with tawhid and naat in accordance with the classical order. There are different data on the content in the researches on the work. When these studies are compared, it is seen that there are 20 qaside, 36 musammats, 487 ghazals and 7 kita in the text.

Divan of Hayretî “*bahâriye, maktel-i hüseyin/muharremiye, mersiye, naat, nevrûziye, sâkînâme, şehrengiz and tevhît*” with genre such as “*arzihâl/arzuhâl, bedduâ, duânâme/niyâznâme/ibtihâl, fahriye/fahriye-i ârifâne, firâknâme, hasbihâl, methiye/sitâyışnâme, mezemmet, nasihatnâme, şefâatnâme, şikâyetnâme, tarif, tasvir, tazallüm and tehli*” with styles like it is quite a large piece of work. Therefore, it is believed that examining the Divan in terms of genre and style will enrich the interpretations of classical Turkish literature.

The poet generally used the spring type in the introductory part of the qasides called teşbib. Poems written in this genre are those that herald the arrival of spring and describe spring. . Maktel-i hüseyin/muharremiye of genre the sadness caused by the martyrdom of Hz. Hussein and the holiday celebrated with the arrival of the month of Muharram were celebrated. The poet's use of this genre is an indicator of his Alevi-Bektashi personality. In the mersiye, the poet's sadness about the death of his loved ones such as Memi Shah and Mustafa was told. Naat the love of the Hz. Prophet, the four caliphs has been expressed. The poet's that Hz. Ali also praised other caliphs is a feature seen in Balkan poets. In addition, this attitude reinforces the belief that he is not a Shii.

In the style of arzihal, the poet presents the state of himself and the Alevi-Bektashi tradition to which he belongs. Firakname expressed his anguish over his separation from his beloved and the death of his friends. In the methiye, the elders of religion and the state, the beloved and the beautiful were praised. In the dua/niyaz, prayers have been said to the beautiful along with the elders of religion and the state. In the nasihat, it is said to act according to the unity of Allah and not to give the world importance. In the şikâyet, the states of the world and sometimes the lover are complained about. In the tarif, the recipe of the beloved or the beautiful is made. In the tasvir, descriptions of the city and the assembly are seen.

It has been seen that the determination of genres and styles in Dîvan plays an important role in determining the identity of the text. In addition, it has been determined that it reflects the literary taste of the period, the poet's literary personality, tendencies and world views related to it. It is believed that the increase in the number of such studies will contribute to the determination of the species.

